

6. Попова З.Д. Материалы по языку публикации. Воронеж, 1972.
7. Эрберг К. Плен. Цель творчества. Изд-во «Водолей». – Томск, 1997.
8. Berne E. The nature of Intuition *Psychiatric Quarterly*. N.Y., 1981.
9. Chamber's 20 century treasures. Ed. by M.A. Seaton. Edinburg.
10. Encyclopedia of psychology. Ed. by Raymond J. Corsin. N.Y., 1961.
11. Jung C. Psychological types. N.Y. University Press, 1921.
12. Popper Karl R. The logic of scientific discovery. N.Y., 1961.
13. Rothenberg A. The creativity question. Hausman. Durham, 1976.
14. Webster's New Universal Unabridged Dictionary. N.Y., 1983.
15. Westcott M.R. Toward a contemporary psychology of intuition. N.Y., 1968.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Раїса Стеванович – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу і німецької філології МДГУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв.

Наукові інтереси: англійська термінологія евристики – науки про творче мислення.

ВПЛИВ ГРЕЦЬКИХ ТА ЛАТИНСЬКИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ НА ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИКИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ МОВ

Ліля ЧЕРНИШ (Львів, Україна)

В статті розглянуто взаємозв'язок та вплив класичних мов на утворення слів та формування лексики європейських мов (на прикладі української та німецької), проаналізовано засоби проникнення словотвірних частин в лексику європейських мов.

This article describes the interconnection and the influence of Classical languages on the word formation and the vocabulary of European languages (Ukrainian and German languages are taken as an example). It also analyzes the penetration of the word formation elements into the vocabulary of European languages.

Існує неймовірна кількість засобів для передачі інформації, але мабуть найважливішим носієм все-таки залишається слово, як сама жива одиниця спілкування. Ми б хотіли здійснити невеликий рекурс в історію та розглянути розвиток спілкування з давніх давен до сьогодення.

Невід'ємним компонентом розвитку спілкування є духовна культура. Українська культура спілкування, наприклад, формувалася й функціонувала у тісному контакті з духовною культурою як Сходу, так і Заходу. Східна ментальність, синтезована Візантійською культурою з сильними античними традиціями, прививалася у Київській Русі завдяки християнству, а контакти з Європейськими державами сприяли засвоєнню прониклого туди арабського раціоналізму, синтезованого з античною мудрістю. Можливо саме це дає сьогодні можливість спостерігати в мовній системі спілкування ту багатогранність можливостей для передачі інформації за допомогою слова. Саме цей синтез Сходу та Заходу збагатив мову великою кількістю слів різноманітного походження, які переплітаються між народами, державами та людьми в кінцевому результаті. Так, наприклад одне зі слів латинського походження (слід зауважити, що це вже Візантійська культура) *autumnus, i, m*, що в перекладі означає «осінь» має саме що не є широке застосування в англійській мові – *autumn, n*, з тим самим значенням – «осінь». Візьмемо знову ж таки, слово латинського походження *natura, ae, f*, що означає «природа», це слово маємо і на Заході, зокрема, в німецькій мові – *die Natur, f*, що теж означає «природа», маємо український аналог натуральний, що означає – природній. Велика кількість термінів, які складаються з грецьких та латинських компонентів, однаково легко утворюються в різних мовах, форма їх побудови як правило однакова (такі терміни називаються інтернаціоналізмами). Таким чином, при лінгвістичному аналізі інтернаціоналізмів (мегаполіс, антонім і т.д.) слід враховувати історичні дані про предмет або явище.

У монографії І.К. Ліндемана «Греческие слова в русском языке. Эскурс в область истории русского языка», яка вийшла в 1895 році, автор встановлює два періоди проникнення грецько-латинських запозичень, наприклад, в російську мову:

1) 865 рік – середина XV століття, коли грецькі слова йдуть або прямо з візантійської або через посередництво церковнослов'янської мови;

2) з середини XV століття відбувалися запозичення слів старогрецької або класичної, і новогрецької мов, а опосередковане запозичення здійснювалось «переважно через латинську мову» [3: 5].

Сюди входять і усні запозичення, появи яких сприяли торгівельні зв'язки між Візантією і її північно-східними сусідами. Частина цих запозичень вийшла із вжитку, а деякі збереглися до сих пір.

Особливу групу складають новітні терміни, створені на основі грецьких слів і коренів починаючи з середини XIX ст., в цю групу також входять інтернаціоналізми, але вже більш пізнього запозичення.

Хоча ми маємо зараз багато запозичень з античності, все-таки слід зауважити, що, наприклад, на Русі антична культура була менш зрозумілою й досяжною, аніж у Візантії чи Західній Європі. Русь прилучалася до античної мови лише опосередковано, через мову перекладача, як не була прямим носієм інформації, що передавалась нею. В свою чергу перекладач, будучи тим посередником, який за допомогою слова пов'язував між собою людей, мав би володіти не лише знанням мов, але й емоційним потенціалом, щоб вміти вдало передати ту чи іншу інформацію. В свій час дуже важливим було уявлення про людину, що мислить, вичленяє мудрість і тлумачить її іншим людям, і саме це привертало увагу до можливостей людини, насамперед її розуму.

В цій статті ми би хотіли показати на прикладі різних слів, їх походження та утворення, взаємозв'язок між мовами різних народів, вплив класичних мов на утворення нових слів.

Стандартна етимологія виводить, наприклад, слово «цар» з латинського *Цезар* (*Caesar, aris, m*). Як саме це відбулося, можна було би пояснити дуже просто: відкидається голосна «е» разом із дзвінким «з» і отримуємо «цар». Можна розглянути це з історично-філологічної точки зору. Для прибулих іноземців представляли голову держави як «це – цар», тобто це десь співзвучно зі словом Цезар. Маємо в німецькій мові іменник з тим самим значенням *der Kaiser, m* – імператор.

Візьмемо, наприклад, слово «школа». Фасмер вважає, що це слово походить від грецького *schola*, що буквально означає «заняття у вільний час, читання, лекція». Саме поняття школи має два семантичних гнізда з досить глибокою різницею в значеннях: 1) «дозвілля, заняття у вільний час» 2) «вчення, заняття, звичка» [6: 50]. Маємо в німецькій мові *die Schule* – школа.

Свого роду посередником між самим словом та носієм цього слова була книга, яка витримує всі мови і всі способи передачі інформації.

Habent sua fata libelli – у книжок своя доля.

Це можна показати, наприклад, на створенні та значенні самого цього слова, запозиченні його з інших мов.

Отже, етимологія слова «книга» остаточно не з'ясована. Слов'янські означення книги (українською, російською «книга», сербською «књига», польською «książka», чеською «kniha») виходять із старокитайського «*k'üen*» («сувій, згорток») чи слов'янського «кнея» («ліс») або від слова «къп-», спорідненого з чеським «*kmen*» («стебло, стовбур») і суфікса «*iga*» як слова на позначення дерев'яних дощок для письма [7: 7].

Саме слово «книга» має три значення. Перше – зшиті в один блок аркуші пергаменту чи паперу (тобто формальний образ книги як матеріального предмету). Друге – твір, все що є змістом книги (тобто смислова сторона поняття). Третє – розділ, частина великого твору.

Історично склалося так, що в європейських та передньоазійських мовах зміст терміну (не форма слова, а його поняття, смисл) однаковий. Всі вони трактуються однаково: 1) предмет, 2) твір, 3) частина твору.

Хоча, цікавим є те, що наші предки не скористалися лексикою сусідніх високорозвинутих народів, що на той час їм, напевно була знайома: «біблію» від стагрецького «*to biblio*» – книга, «лібер» від латинського «*liber, ri, m*» – книга, «манускрипт» від латинських слів «*manus, us, f*» – рука та «*scribo, -ere*» – писати.

Так чи інакше, це слово у різних його проявах трактувалося як щось, що несе певне пізнання, щось, що можна або потрібно знати. Не виключено, що цьому слову англійська мова завдячує словом *know* – знати, *knowledge* – знання та німецька мова *die Kenntnis* – знання.

Якщо говорити про переклади, то у великій кількості перекладна література з'являється, наприклад, на Русі починаючи з XI ст. Сучасні дослідники розділили переклади на

найдавніші і більш пізні. Початковий етап розвитку слов'янської перекладної писемності прийнято поділяти на декілька періодів.

Перший, початковий період – поява слов'янських перекладів.

Другий період припадає десь на X ст.

Третій період починається від середини XI ст.

Четвертий період пов'язаний із слов'янським Півднем – Балканським півостровом, слов'янське населення якого у XIII ст. відокремлюється від Візантії і переживає культурне піднесення. В цей час (XIII – XIV ст.) з'являються нові переклади з грецької мови, що в значній мірі вплинуло на появу нових слів, які містять багато префіксів з грецької та латинської мов.

Довготривалі контакти між грецькою та іншими мовами стали власне причиною сильного впливу грецької та латинської мов на інші. Але власне ці цивілізації відіграли велику роль в розвитку європейської культури в цілому. Тому, згідно слів Ю. Романєєва «грецькі запозичення – традиційна тема в дослідженнях історії різних мов» [4: 12].

Один з важливих моментів впливу грецької мови на європейські – процес запозичення, або «процес переміщення різних елементів з одної мови в іншу» [1: 19].

Явище запозичення – одна з характерних сторін розвитку мови, тісно пов'язана з історією народу, з історією культури. Запозичення відбувалися на різних мовних рівнях: можна говорити про запозичення слова (лексичний рівень) – це найбільш частий і типовий випадок запозичення; про запозичення фонем (фонетичний рівень) – самий рідкий випадок запозичення; про запозичення морфем (словотворчий рівень); існують також синтаксичні запозичення (на побудову речень, зворотів в мові впливає синтаксис мови-джерела) – синтаксичний рівень [1: 20].

Серед основних факторів запозичення грецької та латинської термінології, наприклад, німецькою мовою слід враховувати як екстралінгвістичний так і лінгвістичний фактори. До екстралінгвістичного фактора запозичення слід віднести багатовікову традицію використання латинської та грецької мов як міжнародних мов науки і техніки, традицію, яка є вирішальною при міграції слів із латинської і грецької мов в німецьку, наприклад.

У тому, що система запозичуючої мови охоче приймає іншомовні терміни, вирішальну роль грає лінгвістичний фактор – необхідність заповнити відсутні ланки запозичуючої мови. До лінгвістичного фактора слід віднести й те, що слова і словоелементи мертвих мов моносемічні, позбавлені експресивності, що робить їх зручним матеріалом для терміноутворення.

Досліджуючи формування німецьких слів, ми виділяємо два способи поповнення німецької термінології на грецькій та латинській основах: 1) поповнення за рахунок термінів, які можуть бути віднесені до розряду прямих запозичень; 2) приєднання латинських та грецьких морфем до існуючих власне німецьких слів, слів інших германських мов, а також слів романського походження.

Попередній відбір термінологічних одиниць, наприклад, німецької мови, проведено на основі німецьких етимологічних словників, що дозволило виділити терміни, запозичені німецькою мовою у чистому вигляді із грецької та латинської мов. До прямих запозичень, тобто без морфологічних мін словоформ, відносимо, наприклад, такі терміни: *das Aggregat* – агрегат (lat. *aggrego, -are, -atum* – приєднувати, нагромаджувати), *der Agent* – шпiон (lat. *ago, -ere, -perеслiдувати*), *der Apparat* – апарат, пристрій (lat. *apparatus, -us, m* – майно, матеріальне спорядження), *die Struktur* – структура, побудова (lat. *structura, -ae, f* – будова, споруда) та ін.

Багато з них послужили словотворчою базою для створення нових слів-термінів, шляхом приєднання деривативних суфіксів: *die Agglomeration* – агломерація, скупчення (lat. *agglomerо, -are, -atum* накопичувати), *die Konstruktion* – конструкція, побудова (lat. *constructio, -onis f* – складення, побудова).

Таким чином, терміни формують словотворні ряди, пов'язані парадигматично. У цьому проявляється системність, характерна як для загальнолітературної, так і для термінологічної підсистеми мови.

Сфера запозичених грецьких та латинських термінів не є замкненою, про що свідчить факт взаємопроникнення запозиченого лексичного матеріалу та його взаємозв'язку з лексичними одиницями.

До числа грецьких та латинських запозичень книжного характеру слід віднести і деякі слововорчі елементи – префікси і суфікси.

При визначенні інвентаря словотвірних засобів грецького та латинського походження і класифікації словотвірних морфем залежно від їх функцій в процесі термінотворення необхідно диференціювати морфеми на дві групи:

1. Афікси, що послужили засобом поповнення усєї загальнолітературної лексики німецької мови, у тому числі і термінолексики. До них належать ті деривативні морфеми, які достатньо асимілювалися німецькою мовою, не відчуються запозиченими і морфологічна приналежність яких не викликає сумнівів. Вони достатньо поширені у німецькомовній лексиці (префікси: *a-, ad-, anti-, de-, dis-, extra-, inter-, non-, sub-, super-, sur-, trans-, per-, pos-t, pre-, pro-*; суфікси: *-ant, -ent, -ist, -ite, -or, - ty*).

2. Морфеми, що вживаються переважно в термінології і займають у системі термінотворення на грецькій та латинській основах окреме місце (*auto-, hydro-, hyper-, equi-, ferro-, fibro-, electro-, infra-, iso-, macro-, metre-, mono-, multi-, photo-, poly-, -scope, thermo-*). Термінологічні морфеми цього ряду характеризуються деякою обмеженістю їх використання: вони вживаються в основному в термінології науки і техніки.

Для термінологічних грецьких та латинських морфем характерна переважна взаємодія терміноелементів між собою (тобто відносна замкненість їх словотвірної галузі), специфіка словотвірних способів. В основі створення словотвірних моделей складних одиниць не лежать синтаксичні конструкції. Взагалі словотвірною особливістю грецького та латинського термінотворення є чітка спеціалізація деривативних морфем поряд з конкретністю їх семантики. Грецькі та латинські морфеми можуть належати як до кореневих, афіксальних морфем так і займати особливе місце і не бути віднесеними до жодної із названих категорій. Характеристика тієї чи іншої морфеми як кореневої чи деривативної вказує на її словотвірну функцію: для кореневих морфем типовою є функція лексичного центру (твірної основи), а для афіксальних – функція форманта.

В основі розмежування кореневих і деривативних початкових морфем лежить критерій наявності чи відсутності предметно-логічного значення, а у зв'язку з цим – здатність чи нездатність морфеми виконувати роль лексичного центра в однокореновому простому чи афіксальному утворенні, а також можливість чи неможливість сполучення з суфіксальними морфемами.

Таким чином, описуючи взаємозв'язок грецької, латинської та інших європейських мов, хотілося би зауважити, що основні методи, які використовуються дослідниками, це – порівняльний (синхронне і діахронічне співставлення мовних явищ), описовий (статистичний) і аналітико-теоретичний. Саме ці методи слід враховувати при лінгвокультурних, соціокультурних та міжкультурних проблемах перекладу.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Крысин Л.П. Иноязычные слова в современном русском языке. – М., 1968. -19-20 с.
2. Лейн Л., Мальцева Д.Г., Зуев А.Н. Немецко-русский словарь. – М., 1992.
3. Линдеман И.К. Греческие слова в русском языке. Экскурс в область истории русского языка. – Спб., 1895. – 5 с.
4. Романеев Ю.А. Структура слов греческого происхождения в русском языке. Канд. диссертация. – М., 1965. - 12 с.
5. Трофимук М., Трофимук О. Латинсько-український словник. – Л., 2001.
6. Фасмер М.Р. Греко-славянские этюды. - Спб., 1906
7. Фрис В. Історія кириличної рукописної книги в Україні. – Л., 2003. – 7с.
8. Хориков И.П., Малев М.Г. Новогреческо-русский словарь. – М., 1993.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ліля Черниш – кандидат філософських наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики НУ «Львівська політехніка».
Наукові інтереси: дослідження розвитку європейських мов на основі класичних (латинської та грецької).